

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

НОВІКОВ Борис Володимирович

**ТВОРЧИСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ
ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

09.00.11 — соціальна філософія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття вченого ступеня
доктора філософських наук

Київ — 1994

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі філософії Київського політехнічного інституту.

Офіційні опоненти:

1. Доктор філософських наук, професор
БИЧКО Ігор Валентинович.
2. Доктор філософських наук, професор
ВОЛИНКА Григорій Іванович.
3. Доктор філософських наук, професор
ТАБАЧКОВСЬКИЙ Віталій Георгієвич

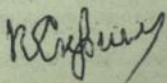
Провідна організація — Центр гуманітарної освіти Академії наук України, м. Київ.

Захист відбудеться «14» березня 1994 року о «14» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.04 при Київському університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: 252601, Київ-17, вул. Володимирська, 60, ауд. 328.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського університету ім. Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 58).

Автореферат розіслано «11» лютого 1994 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
професор

СКРИПКА П. І.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00777792 (\$)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження. Проблема творчості в сучасних умовах постала як корінна, центральна проблема філософського пізнання і осмислення; в тим логічним контрапунктом, до якого своєрідно "стягується" все, без найменшого винятку, багатоманіття онтологічної, гносеологічної та соціально-філософської проблематики. Але своєрідність ситуації зі власне філософським дослідженням творчості полягає в тому, що при очевидній і неперехідній, прискіпливій і неослабній увазі та незгасячому інтересі філософії до феномену творчості на протязі тисячоліть /від часів античної філософської аркаїки до найновітніших філософських теоретичних конструктів ХХ сторіччя/ ця проблема так і залишається ... проблемою.

Дослідниками проблеми творчості скрупульозно підраховано: на сьогоднішній день існує біля двохсот філософських визначень творчості. Неважко здогадатись, що наавтра їх буде 300. На позавтра - 400... Особливо відзначимо як суттєву саме ту обставину, що мова йде про добросовісні, ширі, високопрофесійні намагання та спроби наукового вирішення її, а не про ті числені інтелектуальні вправи, що їх автори вельми претензійно називають "філософськими" з характерними рефренами: "творчість як міф", "творчість як непізнаване", "творчість як абсурд", тощо. Воістину: від "творчості як абсурду" до абсурду "філософської творчості" - лише один крок.

А втім, дивуватись нічому - при будь-якому справжньому ділі завжди виникали і паразитували на ньому цілі колонії імітаторів та призвідників інформаційного шуму. І не стала тут, на жаль, винятком проблема творчості. Втім, не про них, цих останніх /хоча фактор їх постійної наявності необхідно враховувати/ йдеться. Йдеться ж про ті об'єктивно суцї засади, детермінанти та чинники, котрі зумовлюють як констатовану вище складність самого феномену творчості, так і цілковиту виправданість дослідницьких зусиль по його філософському осягненню.

Дослідження питань, пов'язаних зі становленням практичної всезагальності творчості; всезагальності, котра може актуалізуватись, здійснитись при наявності відповідних умов в безкінечній багатоманітності форм безпосередньої соціальної дійсності /в безкінечній багатоманітності форм одиничності/ в їх власне та суто філософській постановці передбачає одну, але вельми

принципового характеру, умову. Суть цієї вихідної умови полягає в тому, що творчість в її філософському осягненні повинна неодмінно розглядатись не в значенні однієї з предикатних характеристик людської діяльності /а саме такий підхід до розуміння творчості є найбільш типовим та усталеним в сучасній філософській літературі з даної проблематики/, але як сутність та істина цієї діяльності, як єдино достойний людини безпосередньо суспільної /повністю усупільненої/ та суспільства людського спосіб їх взаємобуття. Іншими словами - як найбільш розвинена форма розвитку, як спосіб буття реального гуманізму.

Констатуючи положення про те, що творчість є найбільш розвиненою формою розвитку /а саме ця ідея лежить в основі концепції творчості, що її на протязі всієї своєї дослідницької роботи розвиває та відстоє дисертант/, ми виходимо з того, що генетично передуючими творчості формами розвитку являються: рух /спосіб існування досоціальної матерії/ та діяльність /спосіб існування соціальної матерії на етапі її передісторії/. Отож: рух - діяльність - творчість - це і є ритміка безмежного розвитку самого розвитку. Саме цим задається гостро-діалектична сутність феномена творчості, саме і головне в цьому, на переконання дисертанта, полягає вихідна умова його плідного філософського дослідження: творчість може адекватно /істинно, науково бездоганно/ пізнаватись лише при тій необхідній умові, що таке пізнання і знання в повному обсязі базується на засадах діалектико-матеріалістичної методології. І нічого тут не вдієш: закони /природи, суспільства, мислення; в тому числі і закони філософські/ не вигадують. Їх відкривають. А коли вони вже відкриті, їх нікому не дано закрити. Нікому. І тут вже немає місця "принципу": "з огляду на доцільність". Політичну чи ідеологічну. Будь-яку.

На наше переконання, лише в тій постановці, про яку щойно йшлося, проблема творчості може бути кваліфікована як проблема власне філософська. Поза науково-філософською рефлексією творчість може усвідомлюватись або суто феноменологічно, себто виключно на рівні фіксації та опису її одиничних проявів /актів/ в тих чи інших формах безпосередньої соціальної діяльності; або ж теоретично репрезентуватись на рівні особливого /психологія творчості, креатологія, синергетика, майевтика, евристика, інноватика, естетика творчості, педагогіка творчості, теорія науково-

технічної творчості, тощо/, а не як цілісний соціокультурний феномен, віртуальна безмежність якого задається /спричиняється та детермінується/ актуальною безмежністю об'єктивної діалектики. По самій уті своїй творчий процес вимагає аби він теоретично співвідносився не з минулими, кінчними та обмеженими, парадигмально-визначеними явищами, але - з нетлінним, безмежним та неминущим змістом всієї об'єктивної діалектики. Саме цей творчий процес, ці творчість протистоять їй. Саме це протистояння, вірніше - діалектична взаємодія являє собою здійснювану діалектичну суперечність /відношення діалектичних протилежностей/. Це означає, що творчість принципово не є гетерономною; вона принципово не може бути зредукованою до засобів та норм будь-якого порядку, не може бути зведеною до усталених форм /посібників, довідників та рецептурних збірників/. Вона не може мотивуватись міркуваннями виключно утилітарного та прагматичного характеру. І вона ж, творчість, в своїй сутності не може бути самодостатньою, автономною та автократичною. Вона "...своєю специфічною логікою знаходиться "по той бік" гетерономності та автономності, субстанціалістської пасивності та анти-субстанціалістської активності, "по той бік" чужемірності та свомірності, чужовілля та свавілля. Вона покликана долати будь-які минулі та кінчні масштаби, підноситись над будь-якими парадигмами, виходити за всі межі, - але лише заради того, аби воістину бути вірною тому, чому достойно бути абсолютно вірною, - неминущому та безкінечному "масштабу", невичерпній об'єктивній діалектиці.

Лише це відкриває перспективу дослідження творчості в її мікпарадигмальних та над-парадигмальних характеристиках"¹.

Творчість необхідно досліджувати в гранично широкому історичному контексті. Лише неухильне дотримання цієї умови дозволяє дослідникові розізнати рамки суто емпіричного аналізу форм прояву творчості, вивести дослідження на власне філософський рівень, довести його до ступеня категорійного синтезу і тим самим спромогтись виявити найбільш глибокі, сутнісні, везагальні параметри творчості. В свою чергу, послідовне та неухильне дотримання зазначеної вихідної умови органічно пов'язане з вимогою послідовно-

го проведення в здійснюваному дослідженні принципу історизму. Лише актуалізація методологічного, евристичного та світоглядного потенціалу принципу співпадіння історичного та логічного в змозі виявити генетичну /а отже - і логічну/ послідовність конкретних історичних форм та динаміку творчого процесу в цілому; дає можливість адекватно відтворити діалектику процесу та результату творчості, діалектику об'єкта та суб'єкта творчості, діалектику старого та нового в ній, діалектику традиції і новаторства, деструктивного та конструктивного, репродуктивного та продуктивного, тощо. Лише його послідовне проведення дає змогу усвідомити кінечність та минуцість тих визначених /безп. середніх/ історичних форм, в котрих здійснюється перманентний процес творчості, а, отже - дозволяє "пробитись" крізь товщу емпіричного багатоманіття творчих актів до субстанційних характеристик власне творчості. Творчості як такої.

З огляду на сказане стане зрозумілим, чому постійно поповнюється реєстр дефініцій, в тому числі і філософських /вірніше, так: "філософських"/ творчості, і чому, попри виразну тенденцію до їх кількісного наростання немає, або майже немає відчутного прогресивного поступу у бездоганному науково-філософському вирішенні численних, принципового характеру, питань проблеми творчості.

Відповідь на це, вже майже риторичне питання доволі проста: принципово неможливо співвіднести, теоретично бездоганно відтворити безмежний об'єкт /співпадаючий, до речі з предметом, коли мова йде про його філософське осягнення/ з обмеженими /дефінітивними/ логічними засобами та формами пізнання. В кращому випадку за допомогою останніх можуть істинно осягатись одиничні або ж особливі форми існування, форми прояву творчості, але в жодному випадку - не сама творчість. З поняття творчості як найбільш розвиненої форми самого розвитку органічно випливає висновок, що творчість має /а, отже - і повинна/ осягатись не "теорією творчості" в складі філософської теорії, але виключно самою цією єдиною, - науковою, - філософією в повному її об'ємі.

Йдеться про те, що лише практика діалектики /діалектична практика/ творення людиною, людям. та соціумом в цілому неприродних форм самої природи, - культурних форм, - робить її /творчість/ і реально здійсненою та здійснюваною /а не лише теоретично належною/, - адекватно, себто істинно пізнаваною і пізнаваною істинно.

Таке пізнання творчості вимагає, з необхідністю передбачає

творчість пізнання як перманентно здійснювану діалектичну суперечність. Моментами цієї кореневої, засадної суперечності виступають всі ті категоризовані форми мислення /принципи, закони, власне категорії/, котрими оперує наукова філософія. Яка же з суцільних нині наук може претендувати на те, аби в самій собі /по визначенню/ утримувати в формах теоретичної всезагальності означене проблемне поле? Відповідь очевидна та однозначна: лише наукова філософія. І тому зовсім не випадковим є той факт, що в сучасних умовах саме наукова філософія, саме творча /як те й належить науковій/ філософія об'єктивно висувається на авансцену духовної культури людства. Адже в ній, цій філософії, немає бодай жодного слова, котре було б не просто гуманітарно, але: гуманістично нейтральним. А саме творчість і є найбільш адекватним репрезентантом та виразником всього того, що складає вищий імператив перетворення світу на гуманістичних засадах: буття кожної дійсної людини в якості суб'єкта історії, або, що є те ж саме - її буття в якості цілі, в якості цілісної людини. А не засобу, або ж відносної цінності. А саме творчість і є ні що інше, як спосіб буття такої людини і відповідного суспільства. Спосіб буття історії. Лише в творчості людина виступає не просто частиною світу, але смисловим та ціннісним центром його. Виступає вільним суб'єктом процесу перманентного світотворення.

Філософське осягнення творчості актуалізує необхідність подальшого нарощування дослідницьких зусиль в розробці такого кола діалектичних співвідношень, до якого, зокрема, належать: "творчість - культура", "творчість - гуманізм", "творчість - свобода", "творчість - цінність". Тобто тих проблем, які філософськи-безпосередньо вивчають та визначають смисложиттєві виміри буття; які завжди були, є і будуть серцевиною філософської проблематики і, звичайно ж - прерогативами наукової філософії. Постановка проблематики творчості саме в таку площину її теоретичного осягнення, поза сумнівом, вимагає зараз та вимагатиме надалі нарощення зусиль у напрямку переорієнтації категорійного апарату філософії. Адже достеменно відомо, що в доннауковій філософській традиції абсолютна більшість філософських понять та категорій виникла та розвивалась на підґрунті та засадах натурфілософських, в тому числі і ближчим чином - науково-природничих уявлень та знань про світ. Природним наслідком цього стало те, що світоглядний та гуманістичний їх потенціал, зміст та функції були нерозвине-

ними, незрілими. Складності подібної переорієнтації зумовлюються ще й тим, що нерідко це доводиться осмислювати розвиток історії з позицій та при допомозі логічного інструментарію, теоретико-пізнавальних, гносеологічних форм та засобів, які виникали та розвивались в процесі науково-філософського осмислення передісторії. Чи не найяскравіший тому приклад - приклад з категорією "діяльність".

Діяльність є тією генетично безпосередньою основою, з якої виростає творчість. Культура, покликана до життя діяльністю - синкретична. В ній наявні і елементи істинної /загальнолюдської, класичної/ культури - саме в тій мірі, в котрій вже в рамках діяльності практично склалася творчість; і - субкультура, псевдокультура, суржик-культура, антикультура... Культура ж, яка викликається до життя, породжується творчістю /і, в свою чергу - породжує творчість/ - це феномен, який знімає в собі всі визначення, все багатство соціальної /історичної/ дійсності в її, дійсності, виключено те строго гуманістичному вимірі. Практична всезагальність цієї та такої культури - культурної культури - складається по мірі того, як на підґрунті та засадах передісторії складається практична всезагальність історії, як на підґрунті та засадах діяльності складається практична всезагальність творчості. І в цьому значенні зміст категорій "культура", "історія", "творчість" є однопорядковим.

Творчість як така /як і матерія, як і розвиток, як, зрештою, і зміст будь-якої філософської категорії/ не може бути виявлена суто емпіричним шляхом. Тому, строго кажучи, ні естетична, ні психологічна, ні жодна інша подібного роду /порядку і масштабу/ теорія творчості неможлива. В кожному такому випадку мають справу бодай і з достатньо загальними, поширеними, але - лише з особливими формами її прояву та існування /здійснення/. Інша річ, що і естетичні, і психологічні, і наукознавчі /словом - всі такого порядку емпіричні та теоретичні розробки проблеми творчості виступають тим особливим, яке опосередковує акт творчості /одиничне/ та власне творчість /всезагальне/. Одиничне та особливе в дослідженні творчості, таким чином, "готують" необхідну емпіричну та теоретичну базу для створення філософії творчості /творчої філософії/, а зі створенням останньої саме в ній знаходять своє філософське обґрунтування, отримують методологічну, логічну, світо-

глядну санкцію. Філософська теорія творчості, таким чином, це і є не що інше, як діалектика руху /діалектика природи/, "дорозвинена" до діалектики діяльності /діалектика передісторії/ і потім - до діалектики творчості /діалектики історії/. До діалектики як теорії розвитку, або, що є те ж саме - до діалектики як теорії та методології творчості. Таким чином, вірніше було б вести мову і робити висновок не про створення /навіть "філософської"/ теорії творчості, але - про становлення наукової філософії філософією творчості /творчою філософією/. Лише з позицій розуміння творчості як найбільш розвинутої форми розвитку суспільство та людина осягані теоретичним розумом як філософська проблема. Осягані та практично здійснені та здійснені.

Точно так же, як відкриття та наступна послідовно матеріалістична інтерпретація закону взаємного проникнення протилежностей дозволили зрозуміти розвиток /в формі теоретичної всезагальності/ як саморозвиток, так і розуміння сутності соціальної форми розвитку матерії на етапі II передісторії - діяльності - лише тоді стає адекватним своєму об'єкту, коли діяльність трансформується /і відповідно філософськи осмислюється/ в самодіяльність, в творчість.

В діяльності людина /спільнота, соціум в цілому/ детермінована головно дією зовнішніх чинників; в творчості вона самодетермінована. Теоретичним /філософським/ відображенням такої ситуації відповідно виступають: погляд на людину як на істоту пасивну, сприймаючу дію ззовні, як на голий засіб; і погляд на неї як на самоціль, як на істоту самодіяльну, вільну, як на цілісну особистість. Творчість - це спосіб буття людини та людей - умовах, коли саме людина "є принципом", коли вона в дійсності, при допомозі дійсних же засобів здатна бути і є носієм суб'єктності, є повноправним суб'єктом процесу свободотворення. При цьому слід мати на увазі, що розуміння історичної свободи людини повинне неодмінно включати в себе як свободу II по відношенню до тієї об'єктивної реальності /ближчим чином - природи/, котра виступає невичерпним джерелом людського культуротворення, джерелом та предметом духовно-чуттєво-практичного формотворення та освоєння культури, так і по відношенню до II власної /людської, суспільної/ природи, або, що є те ж саме: по відношенню до природи того суспільства,

ансамблем соціальних взаємодій /суспільних відносин/ якого в дійсності виступає сама людина. І ця остання умова є визначальною, оскільки саме в цій "другій", олюдненій природі, усупільненій та перманентно усупільнюваній природі в знятому вигляді утримується та розвивається природа "перша", а разом вони складають субстрат світу людини, який вона в процесі творчості здатна трансформувати і трансформує в людський світ. І спосіб такої трансформації один - творчість.

Підсумовуючи сказане, можна зробити кілька попередніх висновків, доречних саме в обґрунтуванні актуальності здійсненого дисертаційного дослідження.

Перший: тема творчості є вічною та невичерпною філософською темою; у всі часи і народи вона була, є і буде темою неперехідною та гостро-актуальною. Другий: будь-який продуктивний поступ у філософській розробці та освоєнні даної теми можливий лише за тієї неодмінної умови, що спирається на величезну актуально сушу світову традицію філософської розробки даної проблематики. Третій: досягти плідних та значущих результатів в інтегративному /філософському/ освоєнні феномену творчості можна лише за умови комплексного /міждисциплінарного/ підходу до нього.

Стан наукового опрацювання проблеми. Оскільки будь-які дослідницькі зусилля мають собі за мету приріст вже сущого /теоретично організованого та функціонуючого/ знання; передбачають вихід за межі вже пізнаного /репродуктивного/, важко назвати авторів, ближчим чином - професійних філософів, котрі б так чи інакше не займались особливим видом творчості /пізнавальною/, а, отже, в опосередкованій формі - проблемою творчості. Адже творчість по самій суті своїй в кожному її акті - це і є прорив, трансгресія, вихід за межі уже досягнутого, освоєного, усталеного, здійсненого, відкритого.

Тим не менше, можна зі впевненістю говорити про наявність досить усталеного кола авторів, для котрих проблема творчості є головним предметом дослідницьких зусиль та констатувати, що сучасні результати цих зусиль - очевидні та значущі.

Проблема творчості в її загальнофілософській постановці репрезентована в працях С.С.Ватеніна, Г.С.Батищева, М.М.Бахтіна, В.О.Генка, С.С.Гольдентріхта, Г.О.Давидової, О.К.Джюєва, Л.О.Зеленова, М.П.Злотіної, В.П.Іванова, Е.В.Ільєнкова, А.С.Канарсь-

кого, В.Б.Кемерова, П.П.Крамара, Д.В.Кушакова, М.О.Ліфшиця, М.К.Мамардашвілі, К.Р.Мегрелідзе, В.М.Межуєва, Г.В.Моргунова, І.Ф.Надольного, С.М.Омельченко, М.О.Парнюка, Л.В.Сохань, В.О.Терлецького, В.Г.Табачковського, І.І.Фурсіна, В.А.Цапка, А.Т.Шуміліна, В.І.Шинкарука, О.І.Яценка та інших.

Дослідженню творчості як атрибутивної характеристики людської діяльності присвячені роботи В.О.Белозерцева, Л.П.Буєвої, М.В.Дьоміна, М.С.Кагана, В.С.Крисаченка, В.І.Ніколко, В.М.Сагатовського, В.Ф.Овчиннікова, Ю.О.Самаріна та інших.

Можна констатувати, що однією з найбільш ґрунтовно опрацьованих філософською теорією тем в дослідженні творчості є логіко-гносеологічна тема: структура, механізми, динамік пізнавальної творчості, логіка наукового пошуку та відкриття, специфіка форм та засобів продуктивного розвитку науки, тощо. Цьому присвячені числені наукові розвідки В.С.Біблера, Г.І.Волинки, Д.П.Горського, В.С.Грязнова, О.С.Карміна, О.М.Коршунова, Ф.В.Лазарєва, В.С.Пазенка, А.В.Славіна, В.С.Стєпїна, В.С.Швірьова та багатьох інших.

Питанням соціокультурної зумовленості творчості присвячені роботи І.Д.Андрєєва, В.П.Андрущенко, О.С.Арсєнєєва, О.В.Акутіна, Г.М.Волкова, П.П.Гайдєнко, О.Ф.Зотова, С.В.Мікулінського, Л.М.Косарєвої, О.П.Огурцова, О.О.Хамідова та інших.

Значний теоретичний доробок - в активі дослідників психологічного аспекту творчості: Б.Г.Ананєєва, К.О.Абульханової-Славської, С.Г.Асмолової, О.О.Братко, Г.Я.Буша, Л.С.Вігєтського, П.П.Волкова, Г.Я.Гальперїна, Б.І.Головахи, К.Л.Григор'яна, А.М.Кочєргїна, Б.Ф.Ломова, О.М.Леонтєєва, Я.О.Пономарєєва, С.Л.Рубінштейна, Г.В.Суходольського, Л.І.Уманського, Г.П.Щєдровицького.

Художня творчість як особливий її вид, інтенсивно та плідно досліджується в роботах Б.А.Басїна, Д.В.Богоявленської, Ю.Г.Будряєєва, І.Т.Калошиної, Д.Ю.Кучєржа, Л.Т.Лєвчук, В.О.Малахова, В.І.Мазєпи, В.П.Михальєва, Л.М.Столовича та інших.

Педагогічний аспект проблеми є сталим об'єктом дослідницьких зусиль Ш.А.Амонашвілі, Ю.П.Азарова, Ю.К.Бабанського, Т.В.Габая, В.В.Давидова, І.І.Ільєєва, М.В.Кузьміна, В.О.Сухомлінського, М.П.Щєтїніна та багатьох інших.

Інтенсивно ведеться розробка питань, пов'язаних з таким видом творчості, яким є творчість науково-технічна. Серед авторів цього напрямку: В.П.Авдокушин, Г.М.Альтов, Г.С.Альтуєєв, П.Т.Арістов,

В.В.Альошин, В.І.Гаркавий, В.Г.Герьков, Б.Л.Злотін, О.В.Зусман, І.П.Мамикін, Г.С.Пігоров, К.С.Пігров, Б.В.Попов, Л.А.Ширяєв, Л.Я.Яценко та інші.

Історико-філософський аспект проблеми творчості репрезентований в дослідженнях В.А.Асмуса, А.К.Бичко, І.В.Бичка, А.В.Гулиги, О.В.Лосєва, М.В.Мотрошилової, І.С.Нарського, Т.І.Ойзермана. Критичний аналіз сучасних теоретичних інтерпретацій творчості - в роботах В.Д.Губіна.

Суттєвий вклад в розробку проблематики творчості пов'язаний з іменами авторів, в центрі дослідницьких зусиль котрих вже досить тривалий час знаходиться проблема культури: В.Ю.Давидовича, О.І.Джюєва, Л.Н.Когана, С.Б.Кримського, Е.С.Маркаряна, В.М.Мержува, Н.З.Чав'авадзе.

Приведений /далеко не вичерпний/ перелік авторів, для котрих проблематика творчості є пріоритетною, дає приблизне уявлення про ступінь як актуальності, так і теоретичної освоеності проблеми творчості в сучасних умовах. Слід також додати, що окрім, так би мовити, індивідуального наукового пошуку в царині творчості, склались та існують вже тривалий час /діють на регулярній основі/ стійкі наукові спільноти /співтовариства/, головною метою діяльності яких є дослідження проблематики творчості. Маємо на увазі, в першу чергу, діючі на постійній основі семінари, симпозиуми та конференції, що спеціалізуються на вказаній проблематиці у Нижньому Новгороді /інженерно-архітектурний інститут, керівник -Л.О.Зеленов/, Сімферополі /університет, В.М.Ніколко, А.Т.Шумілін/, Москві /інститут філософії, Г.О.Давидова/, Дрогобичі /педагогічний інститут, В.Г.Скотний/, Уфі /Башкирський держуніверситет, С.М.Семенов/, Дніпропетровську /металургійна академія, Г.С.Пігоров/, Києві /політехнічний інститут, Б.В.Новіков/ та ін. Симптоматичним є факт сталого наростання кількості дисертаційних /кандидатських та докторських/ досліджень, в яких проблема творчості ставиться та розробляється в її прямій та безпосередній постановці.

Можна констатувати, що вже цілком назріла пора для зосередження на вказаній проблематиці зусиль академічної філософської науки з її величезним науковим, матеріальним та кадровим потенціалом та досвідом кумулятивного зосередження дослідницьких зу-

силі на гостроактуальних для суспільства філософських проблемах, до яких сьогодні, поза сумнівом, належить проблема творчості.

Мета і завдання дослідження. Досліджуючи проблему творчості в її іманентно філософській постановці, дисертант прагнув передусім здійснити змістовний аналіз категорій "розвиток", "рух", "діяльність", "самодіяльність", "творчість", "цілісність", "усуспільнення", "відчуження", "гуманізація", "дегуманізація"; категорійних блоків "розподіл самодіяльності", "соціальна активність", "перетворені форми діяльності", "активізм як перетворена форма соціальної активності" та ряду інших, що дозволяє здійснювати дослідження проблеми творчості на власне філософському рівні. Дані /та багато інших/ категорії та категорійні блоки розглядаються в їх органічному взаємозв'язку: в режимі категорійного синтезу і водночас - в генезі поставання та розвитку відображуваного змісту. Такий підхід дозволяє адекватно реконструювати минулі, теоретично коректно репрезентувати сумі, та, користуючись антиципаційним потенціалом діалектичної логіки - здійснити науково-філософське передбачення стосовно суттєвих визначень майбутніх модусів творчості.

Ставиться мета органічного поєднання різноваріантних підходів до дослідження соціально-філософського аспекту людської діяльності, тенденцій її розвитку, зміни форми, характеру та змісту її в історичній та соціо-культурній площинах. Це, в свою чергу, дало можливість дослідити механізми трансформації діяльності в творчу діяльність, а останньої - в творчість. Дозволило осмислити творчість як найбільш динамічний та універсальний вимір людської історії, як спосіб існування реального гуманізму. В цьому полягає головна дослідницька мета та завдання роботи. З неї випливають першочергові дослідницькі завдання:

- обґрунтування висновку про творчість як про наскрізну тему європейської філософської традиції /від часів античності до сьогодення/;

- визначення вихідних методологічних засад авторської концепції дослідження творчості;

- дослідження генези /послідовної зміни історичних типів/ людської діяльності через призму здійснюваної діалектичної суперечності: співвідношення її форми та характеру;

- з'ясування засад, чинників та детермінант соціокультурного порядку, які уможливають та забезпечують буття творчості в формі практичної всезагальності;

- виявлення та аналіз детермінант та механізмів діяльності, що призводять до недобору, несвочасного суспільного запотребування, розтрати та змарнування творчості в її безпосередніх формах і тим самим спричиняють та зумовлюють процес дегуманізації людини, людей та суспільства;

- подальший розвиток /уточнення та конкретизація/ понятійного та категорійного апарату досліджуваної проблематики;

- обґрунтування висновку про цілісний та генералізований характер самодіяльності та розподілу /творчості/;

- збагачення новими логічними визначеннями теорії соціальної активності особистості;

- всебічний аналіз перетворені форми соціальної активності - активізму;

- обґрунтування тези: "геній - це нормальна людина. Все інше - відхилення від форми".

Наукова новизна дослідження. Основним, інтегруючим осередком наукової новизни дисертаційного дослідження є сама авторська концепція творчості, згідно якої остання розглядається як найбільш розвинена /зріла/ форма розвитку, духовним аналогом якої може виступати лише і виключно наукова філософія в повному її обсязі.

В дисертації також репрезентовано низку більш часткових дослідницьких результатів, які, за переконанням автора, відзначаються науковою новизною і підлягають захисту:

- послідовно проведена ідея про творчість як перманентно здійснювану діалектичну суперечність, що дозволило виявити конкретно-іст ричні /минулі, сучі та майбутні/ модуси творчості;

- здійснено всебічне обґрунтування висновку про "розподіл самодіяльності" /"самодіяльний розподіл"/ як історично вищу форму співвідношення характеру та соціальної форми діяльності;

- теоретично відпрацьована /відрефлексована/ діалектика взаємозв'язку одиничного, загального та всезагального в творчості;

- здійснена ґрунтовна філософська рефлексія, збагачено методологічний та світоглядний потенціал категорійних блоків "генералізована діяльність", "цілісна людина", "соціальна активність", "перетворені форми діяльності"; категорій "усуспільнення", "соціалізація", "дійсність", "реальність", "всезагальне", "нове", "активізм", "гуманізація", "дегуманізація" та ряду інших;

- розкрита іманентна єдність об'єктивної діалектики та творчості в контексті становлення соціального та культурного прогресу, в контексті становлення практичної всезагальності реального гуманізму

- обґрунтовано висновок про "творчу діяльність" як про маргінальну, перехідну /між діяльністю та творчістю/ форму, виявлені її основні характеристики;

- досліджено сутність соціокультурних детермінант, які зумовлюють буття особистості в якості "нормальної людини" - генія, або ж спричиняють її деперсоніфікацію /роз'юдення/;

- розкритий змістовний поліфонізм категорії "цілісність" та доведена теза про визначальну роль самодіяльності в становленні цілісної особистості;

- всебічно обґрунтований висновок про соціальну активність особистості як міру прояву її самодіяльності;

- запропонована та всебічно аргументована принципово нова інтерпретація сутності активізму: як перетвореної форми соціальної активності.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Результати проведеного дослідження можуть бути використані в подальших теоретичних зусиллях по розробці невичерпної теми творчості, оскільки здатні істотно збагатити методологічний, теоретичний та світоглядний арсенал дослідників даної проблематики. Висунуті та обґрунтовані в дисертації нові ідеї, теоретичні положення та узагальнення можуть бути використані не лише філософською наукою, але, на разі - всією системою наукового знання та пізнання: суспільного, природничого, технічного. Ці положення та висновки в спроможні допомогти в творчому вирішенні проблем, які постають в науковому пізнанні та в практичній /виробничій, господарській, художній, педагогічній, тощо/ сферах життя суспільства, в повсякденному житті людини.

Численні дослідницькі результати, репрезентовані в дисертації, вже тривалий час використовуються автором в його практичній викладацькій діяльності, звійшли складовою частиною в десятки методичних видань, автором або ж співавтором яких він є і адресованих студентам, аспірантам та пошукачам. Положення роботи знайшли та знаходять свій подальший розвиток у дослідженнях аспірантів, наукове керівництво котрими здійснював та здійснює автор. Практичне застосування результатів здійсненого дослідження може бути /і притому - негайно/ реалізоване в практиці політичної та управлінської діяльності, в законотворчій роботі, в розробці довгострокових соціальних програм, в справі радикального покращення ситуації в нашому освітанстві, в вихованні підростаючого покоління, тощо.

Апробація дисертаційного дослідження. Здійснена в публікаціях, зокрема в монографії "Творчість і філософія" /Київ, 1989/, в розділах колективних монографій, статтях в наукових збірниках та часописах, тезах наукових доповідей, виступів та повідомлень. Положення дисертації обговорювались на науково-методичних та науково-методологічних семінарах кафедри філософії, радіотехнічного факультету та на щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Київського політехнічного інституту /1976 -1994 р.р./, на кафедрі філософії Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних дисциплін при Київському університеті імені Тараса Шевченка в 1979, 1984, 1989 роках. Результати дослідження також апробовані на міжнародних, всесоюзних та європейських конференціях та інших наукових зібраннях: "Міра людини - світ людини" /Горький, 1979/, "Бідність світоглядної та методологічної функції філософії" /Київ, 1980/, "Типологія предметного с іту" /Горький, 1980/, "Філософія, політика, культура" /Москва, 1983/, "Соціальна сутність культури і науково-технічний прогрес" /Свердловськ, 1984/, "Саморух. Самоорганізація. Самоуправління" /Перм, 1987/, "Гуманістичний зміст соціалістичної культури" /Київ, 1987/, "Удосконалення професіоналізації як важливий фактор стратегії прикорення" /Уфа, 1987/, "Проблеми інтенсифікації науково-технічної творчості" /Уфа, 1987/, "Природа і закономірності творчого процесу" /Уфа, 1988/, "Зростання ролі людського фактору в умовах НТР" /Київ, 1989/, "Творчість як предмет філософського дослідження" /Київ, 1989/, "Актуальні проблеми викладання суспільних наук" /Дрогобич, 1989/, "Людина в умовах НТР" /Лейпціг, 1989/, "Науковий світогляд і формування нового мислення" /Київ, 1989/, "Діалектика. Перебудова. Людина" /Мінськ, 1989/, "Історизм і творчість" /Москва, 1990/, "Культура і перебудова: діалектика духовних процесів" /Львів, 1990/, "Соціальний інтелект та інформатизація суспільства" /Київ, 1990/, "Гуманізм. Людина. Свобода" /Дрогобич, 1991/, "Проблема індивіда в філософії" /Перм, 1991/, "Проблеми антропомії" /Нижній Новгород, 1991/, "Філософія. Культура. Цивілізація" /Львів, 1991/, "Методологічні та методичні засади оновлення філософської освіти у вищій школі" /Київ, 1991/, "Творчість: теорія і практика" /Київ, 1991/, "Гуманізм. Людина. Культура" /Дрогобич, 1992/, "Система спеціальних наук про людину" /Нижній новгород, 1992/, "Творчість. Культура. Гуманізм" /Київ, 1993/, "Проблема людини в системі основних типів світоосвоєння" /Нижній Новгород, 1993/, "Україна - Греція:

історія і сучасність" /Київ, 1993/, "Проблема багаторівневої вищої освіти" /Київ, 1993/, "Гуманізм. Людина. Духовність" /Дрогобич, 1993/.

Структура дисертації. Дисертація композиційно підпорядкована змістовній логіці досліджуваної проблеми. Вона включає в себе вступ, шість розділів, заключення та список використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, її актуальність; характеризується та оцінюється ступінь її розробленості; визначаються мета та завдання дослідження; дається змістовний виклад авторської концепції творчості; розкриваються наукова новизна й теоретико-практична значущість положень, що виносяться на захист.

У першому розділі "Розвиток поняття творчості в історії європейської філософії" дисертантом здійснена теоретична реконструкція звернення до проблеми творчості в історії європейської філософської традиції. Необхідність подібної реконструкції не є даною усталеному /стереотипному/ варіанту структурної побудови робіт подібного роду, але результатом нашого переконання в тому, що сьогоденний рівень уявлень та теоретичних, в тому числі і філософських, рефлексій з приводу творчості - це той результат, який залишив уже по собі майже трьохтисячолітня традиція її філософського осмислення. І без хоча б побіжного знайомства з деякими з них, без уявлення про ту історичну траєкторію, що її пройшло поняття "творчість", звернення до проблеми творчості може лише підкреслити марність та жалюгідність /а водночас - і претензійність/ будь-яких сучасних авторських намагань осмислити її. Отже, вихід один: дослухатись до закону, відкритого Гегелем: "в сутності все - відносне". Себто: бажаєш знати на рівні сутності, на рівні досягнутої думкою необхідності, на рівні науки, на рівні істини - пізнавай і знай свій предмет як відношення протилежностей єдиної сутності, як здійснювану діалектичну суперечність. У нашому випадку: як результат, і як тенденцію, що до нього привела.

В це одна обставина принципового характеру, яка спону за розпочати філософське дослідження творчості з його генетичного аспекту: переконаність в тому, що це є проблема іманентно філософська, а, як добре відомо, вже в витоках світової філософської думки /орієнталістської, і, особливо - античної/ в зародковій,

ембріональній формі, в "згорнутому" вигляді вже наявні всі без винятку в більш пізній час розгорнуті, вирішені та вирішувані ніні та в майбутньому теми, проблеми, питання і задачі. І серед них, безумовно - творчість.

Як відомо, час філософії пробивав там і тоді, де і коли мова заходить вже не про одиничні, або ж загальні /особливі/ визначення та виміри буття і небуття, але про всезагальні їх характеристики. Логічними ж формами останніх виступають всезагальні поняття - категорії. Тому цілком природним є той факт, що класичний період в розвитку античної філософії /то він приходить на зміну архаїці/ пов'язаний з іменем Платона. Саме в його теоретичному спадку ми ледь чи не вперше зустрічаємо стійкий, повторюваний набір всезагальних /категорійних/ визначень сущого і серед них - категорію "творчість". Істини рідко необхідно зазначити, що ця категорія ні самим Платоном, ні дослідниками його творчості /зокрема... - В.Віндел бандом/ не відноситься до усталеного кола платонівських категорій онтологічного, гносеологічного та етичного плану, але факт є факт: саме в його теоретичному спадку ми вперше фіксуємо усталене звертання до даного поняття. І не лише в режимі перебіжного інтересу, але з намаганням дати його універсальну інтерпретацію. Найбільш сталим /інваріантним/ варіантом змісту, що його вкладає Платон в поняття "творчість" /зокрема в своєму "Софісті"/ є розуміння останньої як здатності, що є причиною виникнення того, чого раніше не було.

Зрозуміло, що при подібній реконструкції перед дисертантом виникла доволі складна проблема: чим керуватись при зверненні саме до тієї, а не іншої персоналії, адже немає практично жодного більш ченш знаного філософа /не кажучи вже про непересічних, відомих та знаменитих/, який би в явній чи то імпліцитній формі не зачіпав проблему творчості. Ми керувались простим правилом: міра оригінальності та новизни в тлумаченні творчості по відношенню до попередників. Отож, саме цим зумовлено звертання до Арістотеля, у котрого творчість постає як різновид мистецтва, як практичне вміння, яке спирається на пізнані правила того чи іншого роду діяльного відношення до сущого; як майстерність, що її належить проявляти у будь-якій справі. Показово, що саме в період пізньої античності вперше в стійкій, інваріантній формі в латинській мові з'являється вербальний аналог для понять "творити", "творець", "творіння": creare. Лінгвістичний порівняльний ана-

ліз переконує, що даний термін має органічну генетичну спорідненість з терміном *fasces* /роботи/, що на той час був уже цілком ustalеним в латині. І в такому своєму значенні термін "творчість" постає в середньовічній, передусім - релігійній, теологічній культурній традиції і є тут, без перебільшення - базовим, засадним. Творець, творіння, сотворене, тварне - це опорні поняття християнського віровчення.

Пройде немало часу, перш ніж філософії вдасться зняти з людини накла: ну на неї /і в першу чергу - на творче в людині/ спитимію, вдасться секуляризувати проблему творчості і знову побачити в емпіричному індивіді активну, діяльну істоту, особистість, суб'єкта свободотворчості, носія суб'єктності...

Етапним у цьому відношенні є той вклад у філософську розробку проблеми творчості, що він пов'язаний з іменем Б.Спінози. Послідовно проводячи принцип взаємодії зовнішньої /природної/ та внутрішньої /суб'єктивної/ детермінації він істотно демістифікує проблему людської діяльності, в самій цій діяльності починає чітко розрізняти різноякісні її складові /продуктивну, малопродуктивну та непродуктивну/ і тим самим готує ґрунт для подальшої плідної розробки даної проблематики.

Особлива сторінка в розробці теми творчості по праву пов'язана з іменем видатного українського мислителя Г.С.Сковороди. Як і у Спінози, рефреном роздумів великого гуманіста є тема свободи. Але на відміну від знаменитого голландця, у якого остання носить жорстко детерміністський характер, для Сковороди свобода є умовою та запорукою здійснення вищих потенцій особистості та суспільства, практично здійснима виключно через "сродність", через "сродну працю", що, в свою чергу, єдино в спроможі забезпечити цю: "вселість душі" людини.

Непересічним є той вклад, що його внесли в подальшу розробку зазначеної теми представники німецької класичної філософії. Це і І.Кант, чия власну творчість незримо пронизує тема творчості як цілісна проблема і, в кінцевому підсумку - головний предмет /і результат/ його колосальних дослідницьких зусиль - стосується: це вчення про продуктивну уяву, пафосу його етики чи естетики...

Воістину співцем діяльної сутності людини серед представників цього періоду розвитку філософії по праву можна вважати Й.Г. Фіхте. На відміну від спінозистського розуміння творчості як предикатної характеристики всієї природи, Фіхте не припускає наяв-

ності творчості поза наявність суб'єктивного чинника. В фіхтеанській концепції діяльності зустрічаємо в доволі розвиненій формі числені ідеї, без яких немислима /вірніше - практично унеможливленою була б/ подальша плідна розробка проблеми творчості. До таких ідей можна віднести уявлення про творчість як про гостродіалектичну, суперечливу діяльність; висновок про творчість як про завршимо-незавершений процес; розробку питання про взаємозв'язок традиції та наступництва /новаторства/ в творчому процесі. Доречним буде підкреслити, що саме завдячуючи Фіхте у філософському лексиконі конституювалось та зайняла своє достойне місце категорія "самодіяльність", без якої вельми проблематичною була б подальша плідна розробка теорії творчості. Саме у фіхтеанській концепції творчості, на переконання дисертанта, вперше відбулось органічне поєднання таких визначальних характеристик творчості, як "самодіяльність", "суб'єктність" та "гуманізм".

Говорячи про Гегеля, можна констатувати, що його вклад в розробку загальнофілософського вчення про творчість полягає не стільки в його зверненні до власне цієї проблематики в її самості /це є, і про це йдеться в даному розділі дисертації/, скільки в тому вкладі в розробку теоретичної діалектики, який пов'язаний з його іменем.

Безумовною неповторністю та оригінальністю позначені погляди на творчість, що вони пов'язані з іменами Л.Феєрбаха, З.Фрейдя, А.Бергсона, М.О.Бердяєва, аналіз яких також здійснює автор у першому розділі дисертації.

У другому розділі "Вихідні науково-філософські принципи інтерпретації творчості" йдеться про ті засадні методологічні та логіко-гносеологічні основи, на яких базуються авторська концепція творчості. Автор визначається в даному розділі з питанням про категорійний статус поняття "творчість", ближчим чином - з питанням про співвідношення категорій "розвиток", "рух", "діяльність", "творчість", що, в свою чергу, зумовило необхідність звернення до проблеми всезагальності /об'єктивної, суб'єктивної та об'єктивно-суб'єктивної, або ж практичної/.

Ми виходимо з того, що рух, діяльність та творчість є послідовними етапами розвитку самого розвитку /того, що розвивається/. Іншими словами, виходячи з того, що розвиток є способом існування матерії, автор доводить, що рух, діяльність та творчість як кон-

кретизація розвитку, відповідно репрезентують: рух - спосіб існування досоціальної матерії; діяльність - спосіб існування соціальної матерії на етапі II передісторії; творчість - спосіб існування соціальної матерії в формі історії, або, що є те ж саме: спосіб існування реального гуманізму в формі практичної всезагальності.

Особлива увага приділяється в даному розділі проблемі діяльності. Соціальна форма розвитку матерії, - людська діяльність, - знімає в собі всі досоціальні. Знімає. Але в самій діяльності виявляється надзвичайно складна діалектика: діалектика становлення діяльності творчістю. Творчістю як способом буття людини, людей та людства в такому світі, де об'єктивно відсутні соціальні чинники та детермінанти, які зумовлювали б існування, появу і тим більш - відтворення перетворених форм діяльності. Природно, що дисертанту довелося більш ґрунтовно зупинитись на питанні про форму перетворену, висловити власне бачення та трактування окремих аспектів та характеристик даного феномену.

Особливе місце в проблематиці творчості належить проблемі "нового", а отже цілком доречним було звернення і до неї саме в даному розділі.

Діяльність, актуалізуючи свій потенціал, дозволяє зробити висновок, що сутнісно та генетично вона є тією безпосередньою основою, із якої виростає та конституюється в формі практичної всезагальності творчість. Чим діяльність принципово відрізняється від творчості? Тим, передусім, що в творчості людина /особистість/ живе в режимі постійного виходу за межі існування, за межі наявного сущого - в режимі трансгресії. Постійно переважаючи себе по існуванню, в творчості людина /особистість/ ніколи не зможе переважити, перевершити себе по сутності саме тому, що ця її сутність полягає саме в перманентному трансцендуванні, в постійному виході за межі, за границі, за рамки уже посталої, здійсненої, здобутого, створеного, покликаної до актуального життя, втіленої, відкритої, відчутого, пізнаного... Саме в цьому, на переконання дисертанта - субстанційна вкоріненість об'єктивних засад для імперативу: людина - ціль. Імперативу, який може практично здійснюватися лише творчістю та в творчості. В діяльності ж в будь-який момент можливе "спрацювання" механізму дії "перевертневої логіки", можливий ефект "оскаженілого фортепіано", себто ситуація, коли

людина, люди, людство стають заложниками /заручниками/ результатів власної діяльності; можуть бути зредукованими до якоїсь /чи якихось/ із уже посталих, реалізованих та об'єктивованих своїх проявів та функцій. Їх сутність може бути зредукованою /і тим самим - знехтувана як сутність людини/ до їх існування, а суб'єкт цілком може бути сотожненим зі своїми об'єктивованими втіленнями та бути поневолею ними. Власне кажучи, перед нами ситуація, коли існування, будучи абсолютизованим, заміщує собою сутність, виступає вже як об'єктивована видимість. Іншими словами, ми маємо банальний випадок спрацювання механізму "перетворюваності". Але він тому і банальний, типовий, загальний, що перетворюваність по відношенню до діяльності не є потворність, патологія, аномалія, тощо, але ... нормальний, по визначенню, по сутності самої діяльності параметр останньої. І не треба робити круглими теоретичні очі, коли "раптом" виявляється, що людина /люди, людство/ здатні поневолювати себе /один одного/; здатні робити себе незлічними, нещасними, убогими, голодними, злими, агресивними; та що там: взагалі під величезний знак запитання /притому не фігуральний, але цілком реальний та практично-здійснюваний/ ставити саме існування земної цивілізації. І не лише цивілізації - всього живого на Землі. До вірусів, мікробів та бактерій включно...

Якщо діяльності достатньо для продукування культури, то для продукування істинної культури, гуманістичної культури, культурної культури - необхідна творчість.

Культура, що покликається до життя діяльністю в аксіологічно синкретичною: в ній і елементи істинної /загальнолюдської, гуманістичної, класичної/ культури /в тій мірі, в якій в діяльності вже виникли та склались елементи творчості/, і субкультура, і суржик-культура, і псевдокультура, і антикультура, і контркультура. Культура ж, що покликається до життя творчістю - це здійснене та здійснюване буття людини, людей, людства в реально-гуманістичному вимірі. Практична всезагальність цієї і такої культури складається по мірі того, як на підґрунті передісторії складається практична всезагальність історії, як на підґрунті діяльності складається практична всезагальність творчості. І людина культурна, і людина творча - це повністю усупільнена, безпосередньо суспільна людина. Якщо діяльність - спосіб продукування суспільності, то творчість - це спосіб продукування все-

ціло гуманістичної суспільності, спосіб продукування суб'єктності.

Міра практичної всезагальності історії /реального гуманізму, творчості, істинної культури/ цілком і повністю визначається, на наше переконання, тим, наскільки практично всезагальним став процес перетворення наукової філософії, всього комплексу наукового людино- та суспільствознавства в програму та технологію щоденного /буденного/ життя соціуму, спільнот та особистостей. Лише такий стан речей буде знаменувати собою момент остаточної "добу-дови доверху" єдиної загальнолюдської НАУКИ і тим самим - перетворення її в безпосередню продуктивну силу суспільства, а кожної особистості - в безпосереднього суб'єкта та носія її.

Сьогодні вже стало абсолютно очевидним, що продукування речей - це лише та видітна база, на котрій формується продукування ідей, а перше та друге: неодмінна умова для здійснення найскладнішого та найважливішого з видів продукування - продукування людей. Творення людей творчістю. Природно, що процес перетворення науки і ближчим чином - наукової філософії в те, чим їй належить бути "по визначенню та культурному покликанню" /про що йшлося щойно/, передбачає етап її, наукової філософії, "обмирщення": поставання її в якості світогляду, відношення до сущого з позицій науково передбаченого належного, а далі - в переконання, які, в свою чергу, є спонукальним чинником та мотивом до практичного об'єктивування всього гуманістичного потенціалу цієї філософії; до переведу гуманізму із форми науково обгрунтованої віртуальності в форму практично здійсненої та перманентно здійснюваної актуальності. Розвиток автором як вищезгаданих, так і низки інших ідей дозволив йому дійти висновку, що має принципове значення. Ось його суть.

Філософська теорія творчості - це є ні що інше, як діалектика руху, дорозвинена до діалектики діяльності і тому - до діалектики як МЕТОДУ ТА ТЕОРІЇ ТВОРЧОСТІ. Таким чином, правильніше було б вести мову не про створення філософської теорії творчості, але про об'єктивний та невідворотний процес становлення філософії ФІЛОСОФІЇ ТВОРЧОСТІ. Саме тому, що теорія творчості - це і є філософія /наукова, зрозуміло/ як філософія творчості, немає ніякої потреби "поряд" з нею, а чи то "в рамках" її створювати якусь особливу /але, підкреслимо - філософську/ теорію творчості.

Творчість, як і діяльність, є формоутворюючим процесом: про-

цесом створення неприродних форм самої природи, - йдеться і про "природу першу", і про "природу другу", - культурних форм. Однак на відміну від діяльності /з якою у творчості дуже багато спільного і допріч всього - генетично/, творчість в формі практичної всезагальності є створення, освоєння та використання культурної культури; передбачає існування /в формі практичної всезагальності ж/ реального гуманізму; є перманентно здійснюваною діалектичною суперечністю, двосвідними моментами якої виступають творчість свободи та свобода творчості.

На завершення розділу дисертант ґрунтовно зупинився на розробці питання про механізм трансформації діяльності в творчість і в цьому зв'язку - про змістове навантаження категорійного блоку "творча діяльність", який саме й служить теоретичним аналогом перехідної /маргінальної/ форми в процесі такої трансформації.

В третьому розділі "Діалектика форми та характеру людської діяльності в її історичному поступі" автор здійснює роботу по теоретичній аргументації засадного принципу власної концепції творчості. Принципу, лапідарне формулювання якого: творчість як розподіл самодіяльності /самодіяльний розподіл/.

Як уже зазначалось у попередньому /2-му/ розділі, постановка проблеми творчості в епіцентр філософських досліджень в якості безпосереднього об'єкту їх, була зумовлена та підготована дією цілої низки обставин, умов, чинників та детермінант історичного, соціально-економічного, духовного порядку. Але одним з найсуттєвіших чинників був той, що до неї ніколи не згасав дослідницький, і, головне - філософський, інтерес. В останньому ми особливо виділимо два моменти: а/ багатовікову традицію звертання до теми творчості в світовій філософській думці, про що вже йшлося вище; б/ "вибуховий" характер інтересу в нашій філософській науці в 60-80-ті роки до проблеми "діяльності", що мало своїм інтегрованим наслідком досягнення вельми непересічних дослідницьких результатів /яких саме - про це досить докладно йдеться в даному розділі дисертації/.

Високий ступінь теоретично-філософського освоєння проблеми діяльності органічно ініціював неухильне наростання дослідницького інтересу до проблеми творчості у 80-90-ті роки. І це - зовсім не випадкова послідовність, але відображення в "справі логіки" логіки справи. Діяльність, як уже зазначалось, є тим етапом

розвитку розвитку, який генетично безпосередньо передувє творчості, а, отже, всі ІІ /діяльності/ власні визначення, параметри та характеристики є генетично безпосередньо передуючими визначенням /параметрам, характеристикам/ власне творчості. Із всіх суттєвих параметрів, які репрезентують системний характер діяльності /"характер", "зміст", "форма", "суб'єкт", "об'єкт", "засоби", "процес", "умови", "середовище", "мета", "результат"/ і носять інваріантний характер, для нас найважливішими в даному випадку /стосовно окремого кола дослідницьких завдань/ є два: "характер" та "форма" діяльності. Важливість ця зумовлюється тим, що форма та характер діяльності у виді здійснюваної діалектичної суперечності відтворюють співвідношення індивідуального та соціального в діяльності.

І тут особлива роль належить принципу історизму. Конкретно-історичний підхід до проблеми творчості є необхідним не лише з огляду на те, що саме творче мислення формується "всередині" та по логіці розвитку конкретного історичного цілого і тому всі конкретні його визначення можливі лише і виключно на цьому шляху, а, передусім, тому, що в самій сокровенній суті своїй проблема творчості є проблемою розвитку в виключно гуманістичному його вимірі, є проблемою творчості реального гуманізму.

Діяльність є взаємодія з участю суб'єктивного фактора, а отже, на відміну від взаємодій абіотичних /в доживих та неживих матеріальних системах/ з Іх законовідповідністю; на відміну від взаємодій в живих досоціальних системах з Іх геновідповідністю є взаємодія, яка завжди носить цілевідповідний характер. Зрозуміло, що соціальні системи, як генетично наступні /вищі/, утримують в собі в знятому вигляді і всі передуючі їм - досоціальні характеристики та детермінації, але якісна специфічність діяльності по відношенню до взаємодій в доживій /неживій/ та в живій досоціальній матерії полягає доприч всього в ІІ доцільності, в ІІ цілевідповідності. І саме в структурі самої доцільності, в структурі цілепокладання та цілездійснення, суб'єктом якої можуть бути "один", "багато" і "вої", найбільш повно та виразно проявляється вплив таких визначень діяльності, як ІІ характер та форма.

Детермінації, які спонукають діяльність у напрямку ІІ відповідності суспільним цілям, культурним програмам, законам, обов'язкам, нормативам, стандартам, об'єктивованим вже належностям, настановам, тощо, і є тим осереддям змісту, який характеризує-

ться категорійним блоком "форма діяльності". Детермінації ж і характеристики, які спонукають діяльність у напрямку її відповідності індивідуальним, особистісним нахилам, устремлінням, смаком, покликанню, бажанням, інтересам, здібностям, потребам, тощо, і є тим змістом, який виражається категорійним блоком "характер діяльності". Звичайно, таке "розведення" даних характеристик та детермінацій припустиме лише в мисленному /теоретичному/ досягненні об'єкта /діяльності/ з метою виділення їх в "чистому вигляді" для наступного виявлення, фіксації та оцінки визначальних їх параметрів. Насправді ж вони існують в такому нерозривному природно-органічному чи то штучно-зумовленому /соціально детермінованому та закріпленому/ вигляді як моменти "свого-іншого-себе" в складі здійснюваної діалектичної суперечності.

В розділі здійснена рефлексія послідовних історичних модусів взаємодії форми та характеру людської діяльності: "первісного розподілу праці", "суспільного поділу праці" та "розподілу самодіяльності".

У четвертому розділі "Розподіл самодіяльності - історично вищий тип взаємодії форми та характеру людської діяльності", який органічно випливає /змістовно та логічно/ із розділу попереднього, дисертант зупиняється на всебічному аналізі принципів визначень творчості, досягнутої як здійснювана діалектична суперечність: як розподіл самодіяльності /самодіяльний розподіл/.

Зміст категорії "розподіл" /в умовах, коли останній - вже розподіл самодіяльності/ напрощуд складний та поліфонічний. Багатство та складність змісту її посилюється по мірі того, як в дійсності складається практична всезагальність змісту, що вона його виражає. Істотною ознакою розподілу в умовах історії є моментрозумності та гуманістичної раціональності його, що, в свою чергу, цілком базується на науковому пізнанні тієї /об'єктивної, суб'єктивної чи об'єктивно-суб'єктивної/ предметності, на яку він направлений. Стихійність як домінуючий регулятор суспільних процесів в умовах первісного розподілу праці та істотно суттєвий в умовах суспільного поділу праці змінюється свідомим, базованим на бездоганно наукових засадах раціональним, плановим регулюванням сфер соціального та індивідуального життя. Лише з позицій реального /практично здійсненого та здійснюваного/ гуманізму /а саме такий стан речей і виражає буття соціуму, спільнот та осо-

бистостей в режимі розподілу самодіяльності/ в принципі вирішувана одвічна дилема: "суспільство - природа". Свідоме та раціональне відношення кожної особистості до себе як до цілі в умовах, коли кожна людина покладена в якості принципу та цілі суспільством, передбачає також і розумне відношення до природи як до субстанційної /та субстратної/ передумови та умови здійснення такої цілі. Не "підкорення", "завоювання" і тому подібне невольне та відчужене відношення людини /спільноти, суспільства/ до природи як до чогось споконвічно зовнішнього, чужого та ворожого; не відношення до неї з позицій голого утилітаризму чи байдужості, але ОСВОЗНІННЯ її, але процес перманентного переведення тіла природи в своє власне органічне тіло, її формоперетворення, олюднення, окультурення на засадах наукової раціональності та принципів реального гуманізму - такий імператив творчого способу життя та життя способом творчості.

Дослідження розподілу в тій його історичній формі, коли він є розподілом самодіяльності, себто буття його в умовах реального гуманізму передбачає окрім діалектичного зняття багатьох попередніх його визначень, розгляду його в найтіснішому зв'язку зі змістом таких категорій, як "соціалізація", "виховання", "освіта", "організація", "управління", "контроль", "планування", "прогнозування" та багатьох інших. В умовах буття реального гуманізму в формі практичної всезагальності розподіл носить такий же складний, багаторівневий та генералізований характер і позначений такий же динамізмом, як і те, розподілом чого він є - самодіяльність. Розподіл наповнюється в цих умовах надзвичайно складним та перманентно розвиваним змістом, який лише в істотно схематичному вигляді може бути визначений як "ті суспільні відносини, ідеї та інститути, в рамках яких і завдячуючи яким виникає, постає та досягає розвою, набирає форми практичної всезагальності діяльність як самодіяльність".

Сутнісне значення розподілу полягає в тому, що він виступає формою перманентного зняття межі /рос.: "предела". Звідси: "распределение"/, актуальної обмеженості та наявної даності людської діяльності та її результатів; зняття, яке здійснюється по мірах та імперативах життя в гуманістичному /гуманному/ суспільстві, життя цілісних людей. Категорія "розподіл", на переконання автора, містить в собі величезні можливості методологічного, світог-

лядного та евристичного порядку уже хоча б тому, що єдино в спро-
можі коректно та органічно корелюватись з категорією "самодіяль-
ність", представляючи тим самим в руки дослідника діалектичне від-
ношення протилежностей єдиної сутності, тобто протилежностей в
складі єдиної здійснюваної /виникаючої, постаючої та вирішуваної/
діалектичної суперечності, з допомогою якої можна продуктивно та
адекватно осягти /теоретично відтворити/ дійсний діалектичний
процес творчості.

Переорієнтація даної діалектичної суперечності в гносеологіч-
ну площину дозволяє досліджувати розподіл самодіяльності крізь
призму діалектики стихійного та свідомого, когнітивного та некогні-
тивного, раціонального та інтуїтивного; соціологічний аналіз вза-
ємодії індивіда та соціуму, особистості та суспільства багато
втрачає без використання всього потенціалу вказаного співвідношен-
ня; дослідження процесу усупільнення, осяганого як діалектичне
взаємопроникнення процесів соціалізації індивідуального та інди-
відуалізації соціального дає значно істотніші результати... Можна
було б продовжити подібний перелік, але лапідарність реферативного
жанру змушує обмежитись сказаним, а бажаних відіслати до тексту
самої дисертації.

Як принциповий параметр розподілу автором виділяється той,
що розподіл виступає способом включення самодіяльності та суб'єк-
тності особистості в самодіяльність та суб'єктність спільноти, су-
спільства в цілому, водночас виступаючи і єдиною умовою виникнен-
ня та розвитку /виховання, формування, культивування/ цієї самодіяль-
ності. Самодіяльність "потребується" в розподілі не тому зовсім,
що, буцім-то, будучи некерованою вона може перетворитись на сваві-
лля і тому подібне. Самодіяльність взагалі неможлива без розподі-
лу, себто без всього багатства матеріальних, соціальних, духовних
чинників та детермінант її розвитку. Діалектика розподілу самоді-
яльності дає можливість максимально адекватно відтворювати /логіч-
но/ процес входження індивідуальних, одиничних "творчостей" -
актів творчості в надбання, в набуток всього суспільства, в про-
цес творчості як такий. І навпаки: дає можливість осягти процес
актуалізації, "онаявлення", прояву в формах безпосередньої соці-
альної діяльності загальнолюдського /загальноцивілізаційного/
творчого потенціалу; здатна відтворити процес "переплавки" колек-
тивної, загальнолюдської творчості в глибоко та сокровенно інтим-
ний особистісний процес, в таїну персоніфікованої, оригінальної

та неповторної творчості в кожному акті її. Здатна відтворити діалектику самого історичного процесу як процесу творення історії і виявити міру гуманістичності її, а отже - і міру гуманістичності кожної окремої людини.

Творчий вимір історії задається творчим виміром людини, і - навпаки. Саме це робить зрозумілою відповідь на питання, чому є настільки безуспішними числені спроби мислити творчість або як акт, або як процес, або як результат. Врешті - спроби дефінування творчості, що їх кількість вже обчислюється сотнями...

Можна зробити висновок, що завдання подальшого пізнання /теоретичного, в тому числі і філософського/ сутності суспільства, особистості, діяльності, культури, гуманізму, свободи і т.п. є нерозривно та органічно пов'язаним з завданням всебічного дослідження проблематики творчості, в тому числі і з використанням тих можливостей методологічного, світоглядного та евристичного порядку, які надає в руки дослідника розуміння творчості як розподілу самодіяльності та самодіяльного розподілу. Зрозуміло, що будь-який методологічний принцип при його подальшому розгортанні в цілісну /дискурсивну та рекурсивну/ теоретичну систему передбачає необхідність своєчасного врахування незліченної множини частковостей /одиночностей/ безперервно змінюваної /мінливої/ та оновлюваної емпіричної обстановки, врахування всього багатства опосередкувань та взаємодетермінацій, що вони мають місце в безпосередній дійсності. Автор же в даному випадку весь об'єм проробленої ним роботи може визначити як спробу формулювання корінного для осягнення феномену творчості принципу - принципу розподілу самодіяльності /самодіяльного розподілу/.

У п'ятому розділі "Соціально-особистісні чинники та детермінанти здійснення творчості в формі практичної всезагальності" автор здійснює поглиблену рефлексію вже суцільних в філософській науці положень та ідей, які мають безпосереднє відношення до проблеми творчості. Це стосується передусім положень про генералізований характер самодіяльності, про цілісну особистість, про історичний та соціальний простір та час /хронотоп/, про співвідношення продуктивного та репродуктивного, конструктивного та деструктивного, традиції та новаторства в творчості, тощо. Але головна увага та зусилля автора зосереджені в даному розділі на пи-

таннях про соціально-особистісні чинники та детермінанти здійснення творчості в формі практичної всезагальності.

Лише перебуваючи в стані справжньої свободи суспільно-багата, цілісна особистість і олюднене суспільство взаємозумовлюють та взаємотворять одне одного, з'єднуючись при цьому тими новими суспільними відносинами, які вони продукують, а також предметними /матеріальними та ідеальними/ результатами творчості, які створені у повній відповідності з їхньою внутрішньою мірою: по мірах корисності, істини, добра та краси. Нормальний, в практично-всезагальній формі здійснюваний розвиток такого взаємозв'язу можливий виключно в істинній асоціації людей, котрі дійсно вільно протистоять об'єктам свого життєздійснення, своїй творчості. Істинна асоціація /спільнота, суспільство в цілому/, або, що в те ж саме - самодіяльна асоціація - це свідомо плануюча себе, постійно здійснююча вихід за межі вже посталих та усталених мір - трансгресуюча асоціація. Самодіяльне /творче/ суспільство - це суспільство, яке всецільо живе інтересами, проблемами та клопатами конкретного, емпіричного індивіда, притому - КОЖНОГО. І лише такий стан є гарантом та дійсною умовою формування самодіяльної /творчої/ особистості. Лише за наявності такої нездеформованої взаємодії перед нами - здійснювана діалектична суперечність, моментами якої є творення культури та культурна творчість.

Отже, основним предметом прикладання дослідницьких зусиль автора в даному розділі є розгляд питань, пов'язаних з поставанням практичної всезагальності творчості, поставанням практичної всезагальності реального гуманізму.

Гуманізація суспільства - ось серцевина всієї тієї роботи, яка не може бути зредукованою /принципово не редукується/ до швидкоплинних кампаній, але пронизує собою всі пори суспільства. При цьому слід чітко розрізнити два відтінки цього імперативу: гуманізацію як об'єктивний та невідворотний поступ людства у напрямку здійснення кожної людини в якості цілі /а не засобу/, в якості творця, в якості генія. /"Геній - це нормальна людина. Все інше - відхилення від норми". В цих словах В.-С. Моєма - концентрована відповідь на питання про сутність дійсного гуманізму, а відтак - і гуманізації/.

І відтінок другий: гуманізацію як реакцію на процес та наслідки дегуманізації: знічелення та нівелювання людської особи-

стості, відмова їй в можливості та праві бути ... нормальною людиною.

Ці два відтінки органічно взаємопов'язані, але, з огляду на те, що перший детермінується стратегічним загальнолюдським поступом історії, а другий - цілком залежить від суспільства та від людей вже сьогодні, тут і тепер, саме на ньому справедливо зосереджуються та мають бути зосередженими всі практичні зусилля по гуманізації життя /не ігноруючи, зрозуміло, при цьому і необхідність науково-теоретичних, головним чином - філософських рефлексій, здатних, завдячуючи антиципації, сягнути думки в у далеке майбуття. Сьогодні - далеке, завтра - близьке/. Себто - по максимальній нейтралізації дії всіх чинників та детермінант, які зумовлюють дегуманізацію. Які це чинники? Передусім, це все те, що спричиняє та призводить сьогодні до знічелення, розтрата, недобору, несвочасного суспільного запотребування та використання, а нерідко - й до свідомого затоптування творчості у всіх її проявах, видах і формах. Варто лише згадати, що в нас діється /коїться/ в царинах творчості наукової, технічної, соціальної, художньої, політичної, педагогічної... Особливо і головним чином - педагогічної, де безпосередній результат творчості - людина-творець, або, у випадку відсутності творчості - соціальний інвалід. Адже це так очевидно: на одному полюсі "затратна економіка" лише тому, що на полюсі протилежному - розтратна педагогіка. Педагогіка /чи, краще: "педагогіка"/, яка щодень марнує, розтринькує мільйони потенційних творців, котрі так ніколи і не здійснять, не актуалізують свою унікальність та неповторність, свою самість. Не трансформують діяльність в самодіяльність, не об'єктивують в суспільно-прийнятних формах своє покликання, своє обдарування, свою особистісну та суб'єкту унікальність.

Зрозуміло, що проблема феномену дегуманізації не може бути замкнена лише на проблеми педагогічні, чи лише - економічні, науково-технічні, організаційні, ідеологічні, політичні... Очевидно, що це - надзвичайно складна та комплексна проблема, яка може ставитись та вирішуватись /принаймні - теоретично/ лише на шляхах міждисциплінарних, системних та комплексних досліджень і бути предметом та об'єктом прискіпливої уваги дуже серйозних дослідників. І, звісно, не лише науковців. Але й державних, організаційних та управлінських структур, політичних та громадських формувань, тощо. Автор висловлює в даному розділі низку своїх влас-

них міркувань з цього приводу, висуває ідеї, положення та пропозиції, які могли б уже ближчим часом знайти своє практичне втілення та застосування.

У шостому розділі "Соціальна активність особистості як прояву її самодіяльності" автор, базуючись на тих нових підходах та результатах, які випливають з розробленої концепції творчості, здійснив спробу більш ґрунтовного дослідження проблеми, яка, на перший погляд, не пов'язана безпосередньо з проблемою творчості - проблеми соціальної активності особистості.

В умовах наростання процесу гуманізації суспільства соціальна активність особистості із істотної характеристики небагатьох, багатьох чи навіть більшості, проявляє неухильну тенденцію до перетворення в сутнісну характеристику ВСІХ самодіяльних членів суспільства. Саме це й дозволило дисертанту солідаризуватись з визначенням соціальної активності особистості як МІРОЮ самодіяльності останньої, а в результаті - більш конкретно та ґрунтовно опрацювати такі субординовані з даною, головною задачею /субстанціальним визначенням соціальної активності особистості/ питання, як аналіз співвідношення соціальної активності та соціальної відповідальності особистості; дослідження процесу поставання соціальної активності в процесі соціоонтогенезу особистості; дати теоретичне обґрунтування вибору критеріїв оцінки такої активності; здійснити поглиблену розробку питань, пов'язаних з культивуванням її, управління нею, критичного аналізу перетвореної форми соціальної активності - активізму, тощо.

Соціальна активність особистості, осягана як "міра самодіяльності особистості" - це і є той понятійний /категорійний/ блок, який фіксує та виражає діяльність людини саме з "позитивним знаком" /чому цей і виключно такий "знак" є невід'ємним параметром власне самодіяльності, дисертант доволі ґрунтовно аргументує в попередніх розділах роботи/, завжди є діяльність за переконаннями - себто діяльність по об'єктивації наукового знання та пізнання; власне, являється вже не діяльністю, але самодіяльністю, а, отже, з'єднується з розподілом - творчістю.

Соціальна активність особистості є завжди активністю, яка зорієнтована строго гуманістично, а отже - є саме СОЦІАЛЬНОЮ активністю. В даному випадку предикат "соціальна" виражає не лише і не стільки той очевидний факт, що активність особистості мож-

лива /як і сама особистість/ лише в соціумі, а саме направленість, векторний характер цієї активності; те, що в своїх кінцевих цілях та результатах вона виходить виключно із користі та блага, із інтересів та потреб як суспільства в цілому, так і кожного його члена зокрема. Соціальна - означає не лише передумову та умову поставання особистісної /індивідуальної/ активності, не лише прямо вказує на суспільну сутність людини, але є фіксація чітко визначеного аксіологічного параметру, якості цієї активності. Є поглядання свідомого /науково-обґрунтованого/, гуманістичного, свободотворчого та історіотворчого характеру її. Окрім того, предикат "соціальна" - це пряма вказівка на те, що маючи справу в гуманістичному суспільстві з антисоціальними проявами, ми зіштовхуємось з чим завгодно, але лише не з соціальною активністю особистості. Активізм це /перетворена форма соціальної активності/ чи його рецидив - встановлюється в кожному окремому випадку, в цілком конкретному контексті.

Резюмуючи сказане, можна констатувати, що двоїстий характер предикату "соціальна" субстанційно зумовлений тим, що, по-перше, особистість завжди детермінована суспільством, а, по-друге - що її діяльна, творча сутність в умовах поставання практичної всезагальності творчості, практичної всезагальності гуманізму є СПІВ-ЗВУЧНОЮ суспільному розвитку в цілому і здійснюється в загальному руслі вирішення завдань по фондуванню та розвитку суспільства реального гуманізму, в руслі історичної свободотворчості. Будь-яка ж антисоціальна діяльність /прояви її/ в суспільстві реального гуманізму може і повинна розглядатись та розцінюватись як рецидивний, або ж свідомо інспірований прояв активізму. Причому важливо підкреслити, що середини тут немає і не може бути: це з необхідністю впливає з признання суспільної сутності людини. А тому "асоціальність", "соціальна пасивність", "соціальна індиферентність", "соціальна апатія", тощо - це також активізм, оскільки вони завжди - удавана асоціальність. Вони потенційно, а там, де для цього виникають мінімальні передумови - актуально: антисоціальність.

Субстанційною ознакою особистості соціально-активної є її духовність. Духовність, на переконання автора - це світоглядно чітко зорієнтований в напрямі вектора гуманізму духовний світ людини. Духовність - це чітка та визначена орієнтація внутрішнього

світу особистості на практичне здійснення основного імперативу гуманізму: людина є ціль, самоціль, вищий набуток та цінність історії. КОЖНА людина. Ціль, а не засіб.

Ми схильні до висновку, що духовність - вимір, однопорядковий з переконаннями та інтелігентністю. Переконання /на відміну від віри, марновір'я, передсуду, фанатизму, гощо/ ґрунтуються на засадах істинного, наукового пізнання та знання реальності, передбачають формування на безпосередньому підґрунті розсудку вищого /власне - найвищого/ рівня інтелекту - розуму; водночас передбачають проникнення розуму в сферу чуттєвості особистості і формування такого стану останньої, коли чуттєвість її стає розумною, а розум - відчуваючим і співчуваючим. Відповідно, переконання виступають безпосереднім спонукальним чинником до практичної дії, до практики, але до такої практики, яка є об'єктивацією та уречевленням /опредметненням/ науки, з практичним здійсненням реального гуманізму. З духовністю та переконаннями, на наш погляд, органічно корелюється ще один сутнісний вимір соціально-активної особистості - інтелігентність. Під останньою автор розуміє практично-здійснювану духовність, або, ще лаконічніше - гуманізм в дії.

В основі ідеї гуманізму /ідеї не здеформованої, не спотвореної, не знівченої та знічевленої/ з того часу, як ця ідея стала науковою - інтелігентність. Можна сказати навіть так: ідея, теорія та метод здійснення реального гуманізму - це адекватна та послідовна форма практичного втілення інтелігентності. Справжній гуманізм завжди опирається на істинну інтелігентність, породжує, формує та культивує її. Інтелігентність - це сплав розумного інтелекту, відчуття та практичної дії, здійснюваних в напрямі реалізації основного принципу та імперативу гуманізму: кожна людина є ціль.

В даному розділі також поставлено та запропоновано варіанти вирішення цілої низки питань, що пов'язані з проблемою соціальної активності особистості, а, опосередковано - з проблемою творчості.

У заклученні дисертації підводяться загальні підсумки дослідження, окреслюються перспективні напрямки подальшої розробки теми.

Основний зміст дисертаційного дослідження викладено в таких публікаціях:

1. Новиков Б.В. Творчество и философия.- Киев: Вища школа, 1989.- 167с.

2. Новиков Б.В. К вопросу о соотношении категорий "общественное распределение труда" и "общественное разделение труда"// Проблемы философии.- Киев, 1979.- Вып.46.- С.44-52.

3. Новиков Б.В. Некоторые аспекты теории социальной активности личности.- Вопросы научного коммунизма.- Киев, 1979.- Вып.42.- С.38-45.

4. Новиков Б.В. Человек, творчество, предметный мир.// Человек и предметный мир. Тезисы докладов.- Горький, 1980.- С.114-117.

5. Новиков Б.В. Наука, творчество, целостный человек.// Философия как мировоззрение и методология.- Москва, 1981.- С.6-8.

6. Новиков Б.В. О соотношении категорий "развитие", "деятельность" и "творчество".// Методология и теория деятельности. Тезисы докладов.- Горький, 1982.- С.37-39.

7. Новиков Б.В. Творчество как сущность социального.// Теоретическое наследие К.Маркса и научно-технический прогресс. Тезисы докладов.- Свердловск, 1983.- С.62-65.

8. Новиков Б.В. Социальные условия осуществления творческой деятельности.//Диалектика социальных процессов.- Киев: Вища школа, 1983.- С.148-165.

9. Новиков Б.В. Творчество как распределение самостоятельности и самостоятельное распределение.//Проблемы философии.- Киев, 1989.- Вып.79.-С.73-82.

10. Новиков Б.В. Творчество и философия.//Проблемы интенсификации научно-технического творчества. Тезисы докладов.- Уфа, 1987.- С.14-16.

11. Новиков Б.В. Самостоятельность в структуре творчества.// Самодвижение. Самоорганизация. Самоуправление. Тезисы докладов.- Пермь, 1987.- С.62-65.

12. Новиков Б.В. Целостность как субстанциональная характеристика человека-творца.//Проблемы философии.- Киев, 1987.- Вып. 74.- С.14-18.

13. Новиков Б.В. Материалистическая диалектика как основа формирования мировоззренческой культуры студента.// Формирование культуры инженерного мышления в процессе учебы. Тезисы докладов.- Одесса, 1988.- С.87-89.

14. Новиков В.В. Философия и творчество // Творчество как предмет философского исследования. Тезисы докладов.- Киев, 1989.- С.3-8.

15. Новиков В.В. Творчество и человек-творец как философская проблема. // Возрастающая роль человека в ускорении научно-технического прогресса. Тематический сборник.- Лейпциг, 1989.- С.15-21.

16. Новиков В.В. Философские аспекты проблемы самоуправления. // Проблемы управления кадрами трудовых коллективов в условиях самоуправления. Тезисы докладов.- Киев, 1990.- С.35-37.

17. Новиков В.В. Императивы обновления. // Проблемы философии.- Киев, 1990.- Вып.84.- С.3-14.

18. Новиков В.В. Культурно-исторические детерминанты гениальности человека. // Историзм и творчество. Тезисы докладов.- Москва, 1990.- С.133-136.

19. Новиков В.В. Возрастание социальной активности личности как фактор ускорения социально-экономического развития социалистического общества. // Социально-философские проблемы ускорения научно-технического прогресса.- Москва, 1988.- Деп. в ИНИОН АН СССР, №34364.- С.78-119.

20. Новиков В.В. Матеріалістична діалектика - основа формування світоглядної культури студента. // Вісник Київського політехнічного інституту.- Київ, 1990.- №14.- С.3-7.

21. Новиков В.В. Філософія, творчість, духовність. // Культура: діалектика духовних процесів. Тези доповідей.- Львів, 1990.- С.24-27.

22. Новиков В.В. Філософія. Творчість. Людина. // Творчість і філософія. Тези доповідей.- Київ, 1990.- С.3-24.

23. Новиков В.В. Чи може застаріти діалектика? // Комуніст України.- Київ, 1990.- №4.- С.20-28.

24. Новиков В.В. Творчість і свобода. // Гуманізм. Людина. Свобода. Тези доповідей.- Дрогобич, 1991.- С.65-67.

25. Новиков В.В. Движение, деятельность и творчество как этапы развития развития. // Проблемы антропологии. Тезисы докладов.- Нижний Новгород, 1991.- С.79-82.

26. Новиков В.В. Есть ли альтернатива творчеству? // Творчество: теория и практика. Тезисы докладов.- Киев, 1991.- С.3-5.

27. Новиков В.В. Людина і творчість. // Філософські проблеми природознавства.- Київ, 1991.- Вип.76.- С.10-15.

28. Новіков Б.В. О философии и философстве. // Методологические и методические основания обновления философского образования в высшей школе. Тезисы докладов.- Киев, 1991.- С.31-33.

29. Новіков Б.В. Гуманістична місія філософії. // Філософія. Культура. Цивілізація. Тези доповідей.- Львів, 1991.- С.106-110.

30. Новіков Б.В. Загальнолюдське як філософська проблема. // Людина. Культура. Гуманізм. Тези доповідей.- Дрогобич, 1992.- С.122-124.

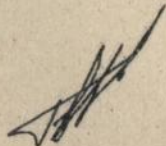
31. Новіков Б.В. Соціокультурні виміри творчості. // Творчість. Культура. Гуманізм. Тези доповідей.- Київ, 1993.- С.3-6.

32. Новіков Б.В. Світоглядний аспект проблеми гуманітаризації та гуманізації вищої технічної освіти. // Проблеми багаторівневої вищої технічної освіти. Тези доповідей.- Київ, 1993.- С.17-21.

33. Новіков Б.В. Творити чи витворити? // Методологічні проблеми інженерної діяльності. Тези доповідей.- Вінниця, 1993.- С.78-80.

34. Новіков Б.В. Соціальні засади та чинники формування практичної всезагальності творчості. // Гуманізм. Людина. Духовність. Збірник наукових доповідей.- Дрогобич, 1993.- С.61-78.

35. Новіков Б.В. Проблема творчості у філософському спадку Платона та Арістотеля. // Україна - Греція: історія і сучасність. Тези доповідей.- Київ, 1993.- С.76-78.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

АВ 29.281